

Mark M. Lowenthal hírszerzése

Kiss Marcell

Mikor a Mark M. Lowenthal könyvéből¹ készült magyar fordítás² 2017. áprilisi könyvbemutatóján a hírszerzés és a politikusok viszonya került szóba, a szerző meg sem próbálta finomkodva kikerülni a kérdést. A hírszerzésnek és az azzal foglalkozóknak tudniuk kell, hogy hol a helyük, mondta keresetlenül, és némi-képpen kiélelve a könyve alaptézisét: „a hírszerzés a politikát szolgálja ki, a politika alárendeltje, és akkor működik – elemzési és műveleti szempontból – a legjobban, ha világosan meghatározott politikai célokhoz kapcsolódik.”³

Talán nem túlzás, hogy a több mint hatszáz oldalas könyv, miközben végigveszi a hírszerzés elméleti és gyakorlati problémáit, ezt a gondolatot bontja ki. A mű, az előszójában egyértelművé tett szándéka szerint, az angolszász egyetemi oktatás elvárásainak megfelelő – és pedig nem a hírszerző szolgálatok belső kurzusaira készített, bár egy ilyen kurzuson is használható – tankönyv. Tekintettel egy első, felületes olvasásból is megtapasztalható intellektuális színvonalára, ha „csak” egy az oktatásban jól használható tankönyvről lenne, már érdemes lenne arra, hogy a téma iránt érdeklődők forgassák, de meggyőződésem szerint ennél jóval többről van szó. Miközben a szöveg magyar változatát készítettem, úgy éreztem, mintha három párhuzamos művet fordítanék, máshogy megfogalmazva a könyv legalább három „olvasatával” szembesültem újra meg újra. A Hírszerzés ugyanis egyszerre olvasható tankönyvként, esettanulmányként, illetve a téma aktuális kérdéseit összefűző munkaként.

A Hírszerzés mint tankönyv

Természetesen tankönyv olvasat a leginkább magától értetődő. Lowenthal már az előszóban kiemeli, hogy a 2000-ben első kiadást az egyetemi kurzusokon használható szakirodalom hiánya motiválta. Egy olyan tankönyvet készített, ami egy féléves vagy két félévből álló szemináriumon jól részekre bontható, és megfelelő alapanyagot kínál az osztályteremben zajló vitákhoz.

Az első vita természetesen arról kell, hogy szóljon, mi is az a hírszerzés, hiszen amíg ezt nem tisztázzuk, nem tanácsos továbblépni a témánk részterületeinek megvitatása felé. Lowenthal a hírszerzés (intelligence) fogalmát boncolgató 1. fejezet végén a fogalom háromszintű definícióját kínálja fel:

¹ Mark M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy, Seventh Edition*, CQ Press, 2017.

² Mark M. Lowenthal, *Hírszerzés – A titkottól a politikai döntésekig*, Antall József Tudásközpont, 2017. Fordította: Kiss Marcell

³ *Ibid.* 13. old.

„Hírszerzés mint folyamat: A hírszerzés lehet azon módszerek összessége, amelyek segítségével bizonyos információk megszerzését elrendelik, azokat összegyűjtik, elemzik, és a megfelelő helyre eljuttatják, beleértve azon módszereket, amelyek segítségével egyes fedett műveleteket megterveznek és kiviteleznek.

Hírszerzés mint termék: A hírszerzési információ felfogható úgy, mint a folyamatok terméke – úgymint az elemzések és a hírszerzési műveletek maguk.

Hírszerzés mint szervezet: A hírszerzés azon egységek összessége, amelyek a különböző hírszerzési funkciókat végzik.”⁴

A tankönyv felépítése logikusan megfeleltethető ennek a három szintnek, vagyis részletes kifejtésre kerül a hírszerzés folyamata (4. 5. 8. 9. és 10. fejezet), a hírszerzési termék (6. fejezet) és a hírszerzés mint szervezet (2. 3. fejezet (USA) és 15. fejezet (nem amerikai szolgálatok)). Két fejezet (a 11. és a 12.) foglalkozik a hírszerzés érdeklődési területeivel (ha úgy tetszik a tágabb értelemben vett hírigénnyel) kiemelve a hidegháború (nemzetállamokhoz kötődő kérdések dominanciája) és az azt követő időszak (transznacionális problémák dominanciája) hasonlóságait és különbségeit. A tudományos igényű definíciókon túli szempontokat is érint a hírszerzés etikai és morális kérdéseiről szóló 13. fejezet, és ugyancsak az előző ötszáz oldalon felvázolt rendszeren kívülről tekint a hírszerzésre a reformról szóló 14. fejezet.

A Hírszerzés mint tankönyv átfogó képet ad annak az amerikai diáknak, akinek később, például az Egyesült Államok államigazgatásában elhelyezkedve valamilyen „dolga lesz” – akár fogyasztóként is – a hírszerzéssel, vagy társadalomtudósként az államigazgatás többi részéhez képest meg kívánja érteni a szerepét és funkcióját. A magyar egyetemi oktatásba való integrálása során a könyv egyes részei – pl. az amerikai hírszerző közösséget érintő jogszabályi háttér vagy felületes rendszer – talán kevésbé praktikusán használhatóak, de a fejezetek túlnyomó többsége igencsak hasznos és releváns (különösen erős a hírszerzési elemzésről szóló fejezet). Azonban még azok a fejezetek is, melyek a tényanyaga magyar szemmel nézve kevésbé érdekes, szakmailag kellően színvonalasak ahhoz, hogy mankóként vagy éppen inspirációként szolgáljanak annak végiggondolására/megvitatására, hogy a saját hírszerzési közösségünket érintően mi a helyzet például a felügyelet vagy a jogi háttér szempontjából.

⁴ *Ibid.* 37. old.

A Hírszerzés mint esettanulmány

Úgy vélem a második olvasat is magától értődő, hiszen a szerző a könyv jelentős részében az Egyesült Államok hírszerzési rendszerét – hírszerző közösségét – annak felépítését, történetét és problémáit ismerteti. A három legnagyobb emberállományt és technikai eszköztárat felvonultató hírszerző vállalkozás (amerikai, orosz és kínai) közül azt mutatja be, amelyikről nyilvánosan is közzétett információkból a legtöbb tudható, és amelyikről értelemszerűen ő is – a CIA elemzésének egykori vezetője, a Nemzeti Hírszerzési Tanács értékelésért felelős volt alelnöke és a Külügyminisztérium hírszerzésért felelős egykori államtitkára – a legtöbbet tud.

Pontosan az Egyesült Államok hírszerző közösséget érintő információbőség a magyarázata annak, hogy miért érezzük az előbbivel való összehasonlításban talán a könyv leggyengébb részének a többi ország hírszerzőszolgálatait ismertető részt. Az Amerikán kívüli szolgálatokról – a CIA-hoz vagy FBI-hoz képest – korlátozott mértékben áll rendelkezésre tudományos szempontból releváns, nyílt információ.

Azonban nem az Egyesült Államok hírszerző közösségének egyszerű leírásáról van szó, Lowenthal az USA hírszerzését „állatorvosi lónak” használja, és a hírszerzésben fogalmilag benne rejlő, illetve a hírszerző tevékenységből adódó praktikus, jogi – illetve etikai – problémákat is az amerikai példán keresztül mutatja be. Ilyen problémaként értelmezhető az egész könyvön végigvonuló hírszerzés-politika viszony, és a viszony két szélsőséges esete, vagyis (1) ha a politika nem ad világos hírigenyt a hírszerzésnek, és semmibe veszi annak jelentéseit (márpedig az utóbbihoz minden joga megvan), illetve (2) ha a politika saját prekonceptióinak megerősítésére kívánja felhasználni a hírszerzést (ez már legalábbis etikai szempontból problémás).

Az amerikai hírszerző közösség esetében is meghatározó annak létrejötte és fejlődése (ezt taglalja a 2. fejezet). Lowenthal a modern amerikai hírszerzés létrejöttét meghatározó legfontosabb történelmi eseménynek Pearl Harbor japán megtámadását – illetve pontosabban azt a tényt, hogy ezt nem sikerült előre jelezni – tartja. Pearl Harbor mintegy szimbólumává vált az olyan „stratégiai meglepetésnek”, amit egy jól működő hírszerzési közösségnek előre kell jeleznie.

A fékek és ellensúlyok gondolata által meghatározott amerikai politikai rendszerben nagyon sokáig – egészen a 2001. szeptember 11-ei tragédiáig – nem állt rendelkezésre a kellő politikai támogatás ahhoz, hogy egy központosított – a külföldi és belföldi információgyűjtés érintett szervezeteket magába foglaló – hírszerzési rendszer jöjjön létre. A külföldi hírszerzés a DCI személyében „egy kézben” volt ugyan, de a belföldi hírszerzés meglehetősen szétforgácsolva működött. A 2001-es terrortámadások kényszerítették ki az 1947 és 2004 között alapvetően stabil szektor átfogó reformját.

Lowenthal könyvének egyik legizgalmasabb és legtanulságosabb része pontosan erről a reformról, és a nemzeti hírszerzési igazgató (DNI) poszt létrehozásáról szól. A viták, tárgyalások és politikai kompromisszumok sorozata egy a központi hírszerzési igazgatónál (DCI) hozzáférés szempontjából erősebb – hiszen a belföldi hírszerzéssel foglalkozó szervek is be vannak csatornázva alá – és praktikus szempontból gyengébb – hiszen egy hírszerző szervnek sem adhat utasítást, míg a DCIA alatt/mögött mindig is ott volt az általa irányított CIA – pozíciót eredményezett.

Hosszú évekre volt szükség, amíg a DNI pozíció kiforrt magát. A szerző úgy értékeli, hogy a negyedik DNI, a korábban évekig a katonai hírszerzést irányító James Clapper altábornagy (2010-2017) alatt kezdett el a rendszer optimálisan működni. Lowenthal kihangsúlyozza, az, hogy ez így történhetett, abban Clapper személyes kvalitásainak is nagy szerepe volt. Mindez már csak azért is érdekes, mert bár a könyv – és így az esettanulmány – jelentős részét az amerikai intézményrendszer és jogi háttér részletezése tölti ki, a szerző újra és újra megjegyzi, hogy az intézményeket emberek működtetik, akik – beosztásuktól függően – igenis meghatározó hatással lehetnek a rendszerre, és annak eredményességére, vagyis az ő személyük és szerepük is része kell, hogy legyen az esettanulmánynak.

A Hírszerzés mint a témakör aktuális kérdéseinek gyűjteménye

A tankönyv és esettanulmány egyaránt jóval szárazabb lenne, ha Lowenthal nem a lehető legfrissebb tényanyagból dolgozna, és nem törekedne arra, hogy a legaktuálisabb kérdések tárgyalását is beillesse a könyvébe.

Az Iszlám Államról („bár nem igazi nemzetállamról van szó, [...] próbál úgy tenni, mintha az lenne”⁵) és az iráni atomprogramról szóló részek, már-már kötelező gyakorlatok ebből a szempontból. Sokkal kellemetlenebb aktuális téma lehet amerikai szemszögből a kiszivárogtatási botrányok sora. Lowenthal újra meg újra visszatér a jól ismert Snowden és Manning ügyre, és úgy próbálja elemezni azokat, hogy közben fenntartja azt a kitétel, hogy „a kiszivárogtatott hírszerzési információkat – kiszivárogtatásuk ellenére – továbbra is minősített információknak kell tekintenünk.”⁶

Lowenthal a hírszerző közösség tagjai által történő kiszivárogtatást – nem meglepő módon – szakmai és etikai szempontból is mélységesen elítéli. Mi legyen azonban azokkal, akik a rendszeren belül vannak, és valóban szabálytalanságot vagy törvénytelenséget tapasztalnak? Az adott helyzettől függetlenül, minden esetben lojálisnak kell maradniuk, és hallgatniuk kell? Itt tesz különbséget a szerző a kiszivárogtatók és a vészharangkongatók (whistleblowers) között.

⁵ *Ibid.* 406. old.

⁶ *Ibid.* 15. old.

A hírszerző közösség esetében az előbbi törvénytelen módon információkat tesz közzé, míg az utóbbi törvényes – 1998 óta a Hírszerzési közösség vészharangkongató törvény – kereteken belül panasszal él. Az egyes konkrét esetekben igen bonyolultak lehetnek, így a könyv erről szóló fejezetében észrevehetően több a kérdő, mint a kijelentő mondat.⁷

A másik probléma, ami nem hiányozhat egy a hírszerzéssel foglalkozva aktualitásra törekvő könyvből a kibertér kérdése. Lowenthal szerint a „kockázat nem maga a kibertér, hanem az, hogy mire lehet használni.”⁸ A könyv négy „biztonsági szempontból nyugtalanító célt” részletez: az infrastrukturális támadásokat, a kiberkémkedést, a szolgáltatásmegtagadással járó támadásokat és a kiberalapú terrorizmust. A közelmúlt ismertté vált kibertámadásainak – és kiemelten a Stuxnet vírusnak – ismertetése után, Lowenthal arra jut, hogy a kibertér kockázatainak megfelelő kezeléséhez a témakör újdonsága miatt még nem áll rendelkezésre megfelelő doktrína, de mint azt az amerikai példán keresztül igencsak meggyőzően bemutatja, az egyes szervezetek szerepe és felelőssége sem tisztázott még megfelelő mértékben.

Nem a szerző hibája, hanem a téma természete, hogy időnként úgy tűnhet – és azok számára, akik évekkal később veszik kézbe a könyvet még inkább úgy fog majd tűnni –, hogy a frissességre törekvés amennyire előny, annyira hátrány is. A visszaszoruló Iszlám Állam már nem akkora fenyegetés, mint amekkorának a könyv legfrissebb kiadása megírásakor tűnhetett, illetve a Trump kormányzat színrelépése, és az abból következő személycserék okán Clapper DNI és Brennan DCIA korszaka véget ért.

Lowenthal a könyvben többször is kihangsúlyozza, hogy a hírszerzésnek mindig a politikai döntéshozó szempontjából éppen aktuális kérdésekről kell a döntéshozást érdemben segítő információkat gyűjtenie. Vagyis a hírszerzés természetéből adódik, hogy egy a témáról szóló könyv mindig „nyitva marad”. Mindezt fordítóként a „saját bőrömön” is megtapasztaltam, mert még a hatodik kiadásból kezdtem el dolgozni, és már a szöveg tekintélyes részével elkészültem, mikor megjött a legfrissebb hetedik kiadás híre, majd maga a könyv is, és kezdődhetett a már elkészült részek az új verzióval való összevetésének fordítót és szerkesztőt próbáló folyamata. Bár a két kiadás között csak valamivel több mint két év telt el, de a szerző jelentős mértékben és lelkiismeretes pontossággal írta át a művét, javította ki a bürokratikus átszervezések és átnevezések miatt elavulttá vált részeket, és bővítette ki azt a már említett részekkel.

Az, hogy a szerző már több mint másfél évtizede törekszik a könyv újabb és újabb kiadásában a pontosságra és frissességre, csak még tiszteletre méltóbbá teszi a könyv célkitűzését:

⁷ *Ibid.* 492. old.

⁸ *Ibid.* 417. old.

„A céloom, hogy felvessek néhány fontos problémát, megvilágítsam az ezekhez a problémákhoz kapcsolódó vitákat, illetve kontextust adjak a vitákhoz. A tárgy oktatói és a diákok saját maguk vonhatják le a következtetéseiket. A könyv bevezetés a hírszerzésbe, és azt a – meggyőződésem szerint helyes – megközelítést képviseli, hogy nem vár el az olvasótól feltétlen egyetértést a szerző álláspontjával.”⁹

A fordító is meg van győződve arról, hogy a szerző megközelítése helyes, ahogy arról is, hogy a könyv igen színvonalas vitákat generálhat. Ha pedig a könyv bármilyen formában integrálódik a tárgy – hírszerzés vagy tágabb értelemben véve biztonságpolitika – magyarországi oktatásába, és a tárggyal foglalkozó diákok, oktatók és szakemberek vitáinak része, esetleg kiindulópontja lesz, a fordítása nem volt hiábavaló vállalkozás.

⁹ *Ibid.* 14. old.